

Miroslav Orel a kolektiv

Psychopatologie

Nauka o nemocech duše

3., aktualizované a doplněné vydání

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Orel, Miroslav, 1973-

Psychopatologie : nauka o nemocech duše / Miroslav Orel a kolektiv. -- 3., aktualizované a doplněné vydání. -- Praha : Grada, 2020. -- 1 online zdroj. -- (Psyché)

České a anglické resumé

Obsahuje bibliografii a rejstřík

ISBN 978-80-271-1894-6 (online ; pdf)

* 159.97 * 616.89 * 616.89-008 * 616.1/.9-028.67 * (075.8) * (048.8:082)

– psychopatologie

– psychiatrie

– duševní poruchy

– mezinárodní klasifikace nemocí

– učebnice vysokých škol

– kolektivní monografie

616.89 - Psychiatrie [14]

37.016 - Učební osnovy. Vyučovací předměty. Učebnice [22]

Miroslav Orel a kolektiv

Psychopatologie

Nauka o nemocech duše

3., aktualizované a doplněné vydání

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

MUDr. PhDr. Miroslav Orel, Ph.D., a kolektiv

PSYCHOPATOLOGIE

Nauka o nemocech duše

3., aktualizované a doplněné vydání

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 7777. publikaci

Spoluautoři:

PaedDr. Mgr. Věra Facová
prof. MUDr. Miroslav Heřman, Ph.D.
doc. MUDr. Pavel Koranda, Ph.D.
Jiří Šimonek, prom. psych.
Mgr. Lenka Volková Palátová

Recenzent prvního vydání:

prof. MUDr. Ján Pavlov Praško, CSc.

Ilustrace Miroslav Orel, použita kresba Leonarda da Vinci

Odpovědná redaktorka Dana Bendová
Sazba a zlom Milan Vokál
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 432

Vydání 3., 2020

Vytiskla Tiskárna v Ráji, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2020

ISBN 978-80-271-1895-3 (ePub)

ISBN 978-80-271-1894-6 (pdf)

ISBN 978-80-271-2529-6 (print)

Obsah

Předmluva ke třetímu vydání	11
Krátké slovo na úvod	12
1. Úvod do psychopatologie	14
<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
1.1 Normy a duševní zdraví a duševní nemoc	14
<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
1.2 Postavení psychiatrie a psychologie v péči o duševně nemocné	16
<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
1.3 Čtyři historické mezníky psychiatrie	19
<i>Miroslav Orel</i>	
1.4 Náplň obecné a speciální psychopatologie a psychiatrie	20
<i>Miroslav Orel</i>	
1.5 Organizace psychiatrické péče u nás	22
<i>Miroslav Orel</i>	
2. Příčiny vzniku duševních poruch	26
<i>Miroslav Orel, Věra Facová, Jiří Šimonek</i>	
2.1 Biologické aspekty vzniku duševních poruch	28
<i>Miroslav Orel</i>	
2.1.1 Mozek, mozkové procesy a psychopatologie	32
2.1.2 Poznámky k vývoji mozku a mozkové plasticitě	50
2.2 Psychosociální a transcendentální aspekty vzniku duševních poruch	64
<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
2.3 Celostní přístup v psychiatrii (a nejen tam)	72
<i>Miroslav Orel, Věra Facová, Jiří Šimonek</i>	
3. Vyšetření v psychiatrii	81
<i>Miroslav Orel, Věra Facová, Miroslav Heřman, Pavel Koranda</i>	
3.1 Základní (komplexní) psychiatrické vyšetření	82
<i>Miroslav Orel</i>	
3.2 Psychologické vyšetření v psychiatrii	86
<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	

3.3	Pomocné vyšetřovací metody v psychiatrii	87
	<i>Miroslav Orel, Miroslav Heřman, Pavel Koranda</i>	
3.3.1	Laboratorní vyšetření	87
	<i>Miroslav Orel</i>	
3.3.2	Vybrané zobrazovací a funkční vyšetřovací metody	90
	<i>Miroslav Orel, Miroslav Heřman, Pavel Koranda</i>	
4.	Hraniční zóna psychiatrie	107
	<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
4.1	Krize	107
4.2	Truchlení jako přirozený proces	110
4.3	Agrese v nás a z nás	114
4.3.1	Agrese biologická – společná lidem i zvířatům	116
4.3.2	Agrese výhradně lidská	117
4.3.3	Agrese zaměřená proti sobě	120
4.3.4	Nástin příčin a řešení agrese	125
4.4	Stresory a stres	127
5.	Vybrané kapitoly obecné psychopatologie a psychiatrie	129
	<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
5.1	Vědomí, orientace a jejich poruchy	129
5.1.1	Kvantitativní poruchy vědomí	130
5.1.2	Kvalitativní poruchy vědomí	131
5.2	Orientace a její poruchy	133
5.3	Vnímání a jeho poruchy	133
5.3.1	Iluze	134
5.3.2	Halucinace	135
5.3.3	Poruchy gnostické	137
5.3.4	Poruchy psychosenzorické	138
5.4	Emoce a jejich poruchy	138
5.4.1	Poruchy afektu	140
5.4.2	Poruchy nálady	141
5.4.3	Poruchy vyšších citů	143
5.4.4	Poruchy struktury emocí	144
5.5	Pozornost a její poruchy	145
5.6	Paměť a její poruchy	146
5.6.1	Kvantitativní poruchy paměti	147
5.6.2	Kvalitativní poruchy paměti	148
5.7	Myšlení a jeho poruchy	149
5.7.1	Poruchy formy myšlení	149
5.7.2	Poruchy obsahu myšlení	151

5.8	Intelligence, intelekt a jeho poruchy	152
5.9	Pudy a jejich poruchy	155
5.10	Vůle, jednání a jejich poruchy	159
5.11	Osobnost a její poruchy	162
6.	Soudobé klasifikační systémy duševních poruch	164
	<i>Miroslav Orel</i>	
6.1	Přehled kategorií Mezinárodní klasifikace nemocí	166
6.2	Víceosý systém Mezinárodní klasifikace nemocí	171
7.	Vybrané kapitoly speciální psychiatrie	173
	<i>Miroslav Orel, Věra Facová, Jiří Šimonek</i>	
7.1	Organické duševní poruchy včetně symptomatických	173
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.1.1	<i>Demence</i>	174
7.1.2	<i>Deliria</i>	183
7.1.3	<i>Další kategorie organických a symptomatických duševních poruch</i>	184
7.2	Duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek	194
	<i>Miroslav Orel, Jiří Šimonek</i>	
7.2.1	<i>Psychoaktivní látky a mozkový systém odměny</i>	196
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.2	<i>Akutní intoxikace</i>	198
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.3	<i>Škodlivé užívání</i>	199
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.4	<i>Syndrom závislosti</i>	200
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.5	<i>Odvykací stav</i>	205
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.6	<i>Psychotické stavy ve spojitosti s psychoaktivními látkami</i>	206
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.2.7	<i>Poruchy paměti a další duševní poruchy ve spojitosti s psychoaktivními látkami</i>	207
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.3	Schizofrenie, schizotypální poruchy a poruchy s bludy	208
7.3.1	<i>Schizofrenie</i>	208
7.3.2	<i>Akutní a přechodné psychotické poruchy</i>	211
7.3.3	<i>Schizoafektivní porucha</i>	212
7.3.4	<i>Poruchy s trvalými bludy</i>	213
7.3.5	<i>Schizotypální porucha a jiné psychotické poruchy</i>	215

7.4	Poruchy nálady (afektivní poruchy)	215
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.4.1	<i>Mánie</i>	216
7.4.2	<i>Deprese</i>	219
7.4.3	<i>Mánie i deprese – bipolární průběh</i>	224
7.4.4	<i>Perzistentní poruchy nálady</i>	225
7.4.5	<i>Jiné a neurčené poruchy nálad</i>	227
7.5	Neurotické, stresové a somatoformní poruchy	228
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.5.1	<i>Úzkostné poruchy</i>	229
7.5.2	<i>Obsedantně-kompulzivní porucha</i>	233
7.5.3	<i>Reakce na těžký stres a poruchy přizpůsobení</i>	234
7.5.4	<i>Disociativní poruchy</i>	238
7.5.5	<i>Somatoformní poruchy</i>	241
7.5.6	<i>Jiné neurotické poruchy</i>	244
7.6	Syndromy poruch chování spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory	245
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.6.1	<i>Poruchy příjmu potravy</i>	245
7.6.2	<i>Neorganické poruchy spánku</i>	248
7.6.3	<i>Další kategorie behaviorálních syndromů spojených s fyziologickými poruchami a somatickými faktory</i>	253
7.7	Poruchy osobnosti a chování dospělých	254
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.7.1	<i>Specifické a smíšené poruchy osobnosti</i>	255
7.7.2	<i>Ostatní poruchy a změny osobnosti</i>	261
7.7.3	<i>Nutkové a impulzivní poruchy</i>	264
7.8	Poruchy v oblasti sexuality	266
	<i>Miroslav Orel</i>	
7.8.1	<i>Sexuální dysfunkce</i>	271
7.8.2	<i>Poruchy pohlavní identity</i>	276
7.8.3	<i>Poruchy sexuální preference</i>	278
7.8.4	<i>Poruchy pohlavního vývoje a orientace</i>	282
7.9	Mentální retardace	283
	<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
7.10	Dětská a dorostová psychiatrie	286
	<i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	
7.10.1	<i>Poruchy psychického vývoje</i>	289
7.10.2	<i>Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a dospívání</i>	297

7.11 Simulace, disimulace a předstíraná porucha <i>Miroslav Orel</i>	306
8. Terapie v psychiatrii <i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	308
8.1 Biologicky zaměřená léčba v psychiatrii <i>Miroslav Orel</i>	310
8.1.1 <i>Farmakologická léčba současnosti</i>	310
8.1.2 <i>Nefarmakologická biologická léčba</i>	359
8.2 Psychologicky zaměřené působení v psychiatrii <i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	368
8.2.1 <i>Psychoterapie</i>	369
8.3 Celostní léčba v psychiatrii <i>Miroslav Orel</i>	381
8.4 Rehabilitace v psychiatrii <i>Miroslav Orel</i>	382
9. Další vybrané aspekty psychopatologie	383
9.1 Prevence v psychiatrii <i>Miroslav Orel, Věra Facová</i>	383
9.2 Vybrané právní aspekty psychiatrie <i>Miroslav Orel, Lenka Volková Palátová</i>	384
9.2.1 <i>Fyzické omezení osobní svobody a volnosti pohybu v psychiatrii</i>	389
9.2.2 <i>Pracovní neschopnost a invalidita v psychiatrii</i>	390
9.3 Psychiatrie a jiné obory medicíny <i>Miroslav Orel</i>	392
9.4 Vybrané urgentní stavy vyžadující okamžité řešení <i>Miroslav Orel</i>	393
Krátké slovo na závěr	401
Shrnutí	403
Summary	404
Seznam zkratk	405
Literatura	410
Rejstřík	421

*V životě, jenž nám byl dán,
můžeme činit mnohé.
Něco je však více „naše“.
A pokud to najdeme,
pak děláme, co máme rádi, a máme rádi, co děláme.
A možná tak naplníme poslání svého života...
Přeji Vám, abyste to našli –
ve shodě se sebou samým, světem, vesmírem a jeho Tvůrcem.*

*Jako učitel věnuji energii, čas a vše,
co jsem vložil do vzniku této knihy,
těm, kdo se cítí býti žáky, studenty a učni
(lhostejno zda školy, světa nebo samotného života),
všem, kdo jsou otevření tomu, co přichází,
a kdo se chtějí učit, a tak se rozvíjet a růst...*

*S úctou děkuji těm mnohým,
kteří se podíleli a přispěli ke vzniku, vydání a distribuci této knihy,
a všem, kteří nás jakkoli podporovali a stáli při nás –
protože člověk sám není nic...*

M. O.

Předmluva ke třetímu vydání

Držíte v rukou **třetí vydání kompendia** pojednávajícího o duševních poruchách. Autora i redakci rozhodně těší, že od prvního vydání *Psychopatologie* v roce 2012 a druhého vydání v roce 2016 je o naši knihu stále zájem, respektive je užívána – ať už z důvodu studia, nebo zopakování známých poznatků. Již předchozí vydání reflektovalo mnohé změny poznání nebo legislativy. I třetí vydání přináší znovu revidovaný a mírně doplněný a upravený text. Základní myšlenka a cíl – přinést **stručný a přehledný souhrn poznatků** rozsáhlého oboru – zůstává beze změn. Rozšíření textu proto není zásadní.

Základní členění a strukturu knihy ponecháváme stejné, neboť se nám jevily jako účelné. V tomto vydání najdete oproti předchozímu například poznámky k nitroděložnímu vývoji mozku a mozkové plasticitě (které se do fungování mozku a psychiky přímo promítají). Rozšířena byla kapitola věnující se urgentním stavům, protože její rozsah se v minulém vydání ukázal jako nedostatečný. U seznámení s jednotlivými duševními poruchami doplňujeme také rámcové diferenciální diagnózy (tedy duševní onemocnění s podobnými příznaky, která při diagnostice musíme zvažovat). Jsou přidány také nové medikamenty, které se v současnosti v léčbě duševních poruch využívají. Pro celkový přehled byla zařazena zcela nová pasáž shrnující doporučené postupy farmakoterapie u vybraných duševních onemocnění a stavů.

Doufáme, že i třetí vydání přinese téma duševních nemocí podané strukturovanou, přehlednou a čtenářsky (i studijně) přístupnou formou a přispěje k načerpání, zpřehlednění, usazení či oživení poznatků a znalostí o široké oblasti psychopatologie. Naše kompendium nechce čtenáře zahlcovat příliš detailními podrobnostmi, ale při respektu k soudobým poznatkům vědy a fungujících pravidel přinášet relevantní témata.

Kéž se naše snaha (revidovat stávající text je totiž v mnohém náročnější než tvořit nový) promítne do smysluplné užitečnosti každému, kdo knihu otevře – ať už z důvodu studijních povinností, potřeby profese, nebo třeba jen ze zájmu.

Miroslav Orel
V Olomouci 20. srpna 2020

Krátké slovo na úvod

Kniha vznikla především pro potřeby studentů psychologie, sociologie, pedagogiky, ošetrovatelství a dalších nemedicínských oborů. Má sloužit jako **přehledný zdroj základních poznatků o duševních chorobách a stavech**. Absolventi výše uvedených oborů se s nimi totiž setkají u lidí, se kterými budou pracovat (nebo již pracují). Základní informace o psychopatologických stavech, jejich diagnostice a možné léčbě jsou nezbytné nejen pro **splnění studijních povinností**, ale zejména pro jejich **následnou praxi**. Naše publikace samozřejmě může posloužit také absolventům jiných oborů studia nebo i zájemcům z řad veřejnosti. Je nanejvýš užitečné, když i „nepsychiatrii“ (zejména v roli pečujících o nemocné) disponují znalostmi o široké oblasti duševních poruch a nemocí. Chceme oslovit cílovou skupinu, pro kterou jsou informace o psychopatologii a psychiatrii potřebné, ale dostupné publikace jsou možná až příliš podrobné a obsáhlé.

Ačkoli je naše kniha určena především pro „nelékaře“, považujeme za vhodné uvést zde také základy lékařské terminologie a zásadní diagnostické a léčebné metody (včetně zástupců konkrétních medikamentů). I psycholog, sociální pracovník, speciální pedagog, fyzioterapeut, ošetrovatel a kdokoli jiný, kdo se s duševními poruchami setkává, by o nich měl mít představu a měl by se orientovat v jejich základech (ačkoli nebude přímo diagnostikovat, hodnotit odborná vyšetření nebo předepisovat léky).

Kombinace některých léků mohou být doslova smrtící. Určité léky jsou určeny výhradně ke krátkodobému užívání (a jejich dlouhodobá konzumace může přinést závislost a jiné komplikace), jiné naopak běžně začínají působit až s odstupem času (přičemž má smysl vyčkávat nastoupení jejich efektu i několik týdnů). Vědět o těchto skutečnostech považujeme za nanejvýš důležité a potřebné.

Toto vydání (stejně tak jako i obě předchozí) má za cíl přinést aktuální a přitom stručné a přehledné kompendium, které **přibližuje duševní poruchy co nejpřístupnějším formou**. Na následujících stránkách se seznámíte s náplní obecné a speciální psychopatologie a s psychiatrií – obory, které se zabývají jak diagnostikou a klasifikací, tak terapií, prevencí a výzkumem psychických chorob, poruch a stavů. Nechceme se zabývat přílišnými detaily, které pro studenty a pracovníky pomáhajících profesí nejsou zásadní (případně je mohou dohledat v podrobnějších zdrojích).

Ačkoli ani současná věda nemá odpovědi na všechny otázky, snad přispějeme k po odhalení nejasného a tajemného závoje, který občas může stále ještě zakrývat povědomí o duševních nemocech a poruchách.

Vzhledem k neustálému růstu nových poznatků ve všech vědních oborech (psychiatrii nevyjímaje) následující text zdaleka neobsahuje vše. Navíc je naším cílem přinést skutečně

přehledný základ. Vycházíme prioritně ze znalostí studentů a jejich potřeb, kdy „přehledná stručnost“ je pro většinu cennější než „zahlcující podrobnosti“. Naším cílem tak zůstává poskytnout **stručný rámcový materiál** o oboru, který prodělal a stále prodělává velké změny.

Jelikož jsme součástí Evropy, budeme se držet klasifikačního systému, který zde platí a je v současnosti používán, což je 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10). Zmíníme však samozřejmě i klasifikační systémy platné jinde ve světě a také fakt, že 11. revize MKN již byla přijata Světovou zdravotnickou organizací, přináší mnohé změny a nyní je ve fázi překladů a příprav pro zavedení do praxe.

Přejeme všem čtenářům, aby je studium duševních poruch zaujalo a poskytlo jim rámec poznatků, který někteří získat chtějí a jiní přímo musí (např. v rámci svého studia nebo profese).

A přejeme vám také, aby vás nepřestala zajímat, překvapovat a fascinovat složitost, bohatství a velikost lidské duše a abyste ni naučili dívat způsobem, který vás obohatí.

*Neboť lidská duše sama o sobě je vesmírem.
Stejně – jako vesmír – i ona skrývá nejedno tajemství,
a leckdy se zdráhá je odkrýt...
I ona obsahuje život i smrt,
žhnoucí slunce i ledové končiny,
barvy, světla i temnotu,
plnost i nicotu,
chaos i systém a řád...
A možná – stejně jako vesmír –
je pro nás lidská duše nekonečná...*

M. O.

1. Úvod do psychopatologie

Miroslav Orel, Věra Facová

V úvodní části naší knihy se stručně podíváme na otázku norem a normality v oblasti duševního zdraví a nemoci. Abychom mohli říci, co je „poruchové“, musíme si totiž nejprve uvědomit, co je „normální“. Dále vymezíme roli, náplň a organizaci psychiatrické péče současnosti. Krátká exkurze do minulosti nám bez zabíhání do podrobností přiblíží nejvýznamnější mezníky psychiatrie, které oboru přinesly mimořádné posuny.

1.1 Normy a duševní zdraví a duševní nemoc

Miroslav Orel, Věra Facová

Definovat zdraví a nemoc není zcela snadný úkol. Podle jedné ze starších definic Světové zdravotnické organizace (World Health Organisation – WHO) je zdraví stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, nikoli jen prostá nepřítomnost nemoci nebo vady.

Pozornému čtenáři neujde určitá „přísnost“ uvedené definice WHO – podíváme-li se na lidi kolem nás pohledem definice WHO, kolik skutečně zdravých lidí najdeme?

Jiné definice spojují zdraví se schopností funkčně žít, prožívat, pracovat a navazovat vztahy. Mnohé pohledy vnímají zdraví nikoli jako stav, ale jako proces, který se dynamicky vyvíjí a mění a existuje vždy ve vztahu s okolním prostředím. Možná znáte i další definice či pohledy na tematiku zdraví.

Je vhodné nezapomínat, že zdraví má **aspekt subjektivní** (daný tím, jak to cítí, vnímá a prožívá dotyčná osoba) a **objektivní** (jak to hodnotí zvnějšku někdo z okolí, resp. odborník). I v rámci psychopatologie se můžeme setkat se stavy, kdy se někdo subjektivně cítí zcela zdrav a bez potíží, ale z objektivního pohledu je nemocný, nebo se naopak subjektivně cítí nemocen, ale objektivně neprokážeme nic. Podobné příklady můžete znát i ze svého okolí.

Pokud hovoříme o psychice, může být snaha o vymezení duševního zdraví ještě obtížnější. **Hranice** mezi zdravím a patologií je v případech duševních poruch na některých místech zcela **jednoznačná**, ale na jiných je naopak velmi **neostrá**. Vznikají tak poměrně rozsáhlé „hraniční oblasti“.

Prožívá-li člověk smutek, kde přesně určíme hranici mezi přirozenou reakcí psychiky na ztrátu a kde se již jedná o projev poruchy? Bude v počtu proplakaných dní, v intenzitě pláče nebo v míře omezení běžného fungování?

Z tohoto důvodu se v medicíně jako takové (včetně psychiatrie) nikdy nevyhneme diagnostickým systémům a klasifikacím, které vymezují a do určité míry tak usnadňují rozlišení „zdravého“ a „nemocného“. Zdravé pak můžeme sledovat, podporovat a posilovat, ale není třeba zahájit léčbu. Pokud se dostaneme do oblasti „nemocného“, je nejen nutné sledovat vývoj stavu, ale především je třeba zjistit, oč jde (diagnostikovat), a poté zahájit léčbu. Cíl je jasný: především pomoci potřebnému a zlepšit jeho stav.

Nauka o psychických nemocech, chorobných a hraničních duševních jevech se nazývá **psychopatologie**.

Pojem psychopatologie (*psychopathologia*) je odvozen z řeckých slov *psýchē* – duše a *pathologia* – nauka o chorobách (respektive *pathos* – choroba, nemoc a *logos* – nauka, věda).

Psychopatologie se zabývá **diagnostikou, klasifikací i výzkumem** jak duševních poruch a chorob, tak hraničních stavů. Psychopatologie tudíž proniká řadou teoretických i praktických oborů: medicíny (zde např. do psychiatrie, neurologie), psychologie, sociologie, speciální pedagogiky apod.

Podobně znějící pojem patopsychologie (*pathopsychologia*, z řeckých slov *pathos* – choroba, *psýchē* – duše a *logos* – nauka) je podle *Psychologického slovníku* (Hartl & Hartlová, 2000) obor, který je zaměřen na psychologii nemocných – zabývá se psychickým životem tělesně nemocného člověka a dále psychologickými činiteli, které ovlivňují průběh a léčbu choroby.

Jedním z úkolů psychopatologie je v psychické oblasti definovat patologické (tedy chorobné a nezdravé) z pohledu vědecké odbornosti. Vymezuje tak „nenormální“ – ve smyslu chorobné, patologické oproti „normálnímu“ – tedy zdravému, fyziologickému.

Nezapomínejme ale, že obecný pojem **NORMA** (pravidlo, předpis, kritérium, měřítko, standard) je třeba vnímat v celé šíři, zdaleka totiž není jedna jediná norma:

- **Norma statistická** je definována „většinou“ populace. Vychází tedy z toho, „jak to má většina“.
- **Norma skupinová** je užší, vymezená pojetím určité skupiny (kterou může být rodina, společenství lidí, pracovní kolektiv, školní třída, obyvatelé domu, části města či vesnice, ale i sekta, gang apod.).
- **Norma sociokulturní** a také **norma etická** a **morální** podléhají vlivu doby, kultury a společnosti a poměrně výrazně se mění v jednotlivých epochách, místech a časech. (Pro příklad v tomto kontextu zvažte například pohled na „normalitu“ homosexuálních vztahů a svazků na různých místech naší planety a v různých epochách.)

- **Norma věková** odpovídá průměru a běžnému stavu v určité věkové kategorii. Vycházíme přitom z poznatků vývojové psychologie – co je „normální“ v určitém věku se stává poruchovým ve věku jiném (např. užívat jednoduchá slova „mama“, „tata“, „papa“ bude v určitém věku přirozené, „normální“ a možná i roztomilé, v jiném věku však nepřirozené, „nenormální“ a nápadné).
- **Norma mediální** je vymezována v médiích (v tisku, televizi, na internetu, sociálních sítích apod.). Její vliv je nesmírně silný a stále zesiluje a rozšiřuje.
- **Norma právní** je ustanovena v zákonech a legislativně daných pravidlech. V jednotlivých zemích se pochopitelně může lišit a podléhá změnám a úpravám v čase.
- **Norma odborníků** – vědců (např. v podobě psychopatologie) je vytyčena soudobými poznatky vědy (např. v podobě Mezinárodní klasifikace nemocí či Diagnostického a statistického manuálu duševních nemocí). Vychází z aktuálně platného souboru poznání (který je neustále zpřesňován, upravován a doplňován).
- **Norma individuální** (osobní, kazuistická) je určována postoji a názory konkrétního jedince. V práci s konkrétním člověkem má tato norma význam zásadní – odpovídá individualitě a ukazuje vlastní postoje, názory, nazírání, hodnocení apod. Samozřejmě se může překrývat s některou z výše uvedených norem.

Pokud se na jakýkoli stav nebo jev podíváme „měřítkem normy“, musíme uvést, o jakou normu jde. Určitý jev nebo konkrétní skutečnost totiž může být v rámci určité normy zcela v pořádku, zatímco v rámci jiné jde o abnormitu.

Konstatujeme, že **hranice mezi normou a abnormitou** zdaleka nemusí být ostrá – mnohdy je spíše plynulá, kontinuální a ne vždy zcela jasná. Vyvíjí se a mění společně s vývojem a se změnami společnosti i našeho poznání. V některých případech je „hranice normy“ uměle definována (například vymezením a posouzením určitých kritérií).

Normy berme jako důležitá, ale pomocná měřítka – pojetí normy a abnormity by nikdy nemělo setřít individualitu jednotlivého člověka (jedinec v některých aspektech abnormální může být v jiných aspektech zcela v normě a naopak).

1.2 Postavení psychiatrie a psychologie v péči o duševně nemocné

Miroslav Orel, Věra Facová

PSYCHIATRIE je specializovaným **lékařským oborem**, který je zaměřen na teoretické i praktické aspekty diagnostiky, klasifikace, léčby, prevence, rehabilitace a výzkumu psychických (duševních) onemocnění a stavů. Psychiatrie je tedy součástí medicíny.

Psychiatr je lékař – absolvent lékařské fakulty (u nás s titulem MUDr. před jménem, v zahraničí s titulem M.D. za jménem), který se psychiatrií profesně zabývá. Atestaci (specializaci) v oboru psychiatrie získává po absolvování povinné praxe (nyní v rozsahu nejméně pěti let) a složení atestačních zkoušek. Profesně se pak může dále specializovat na jednotlivé dílčí oblasti a obory psychiatrie (např. dětskou a dorostovou psychiatrii, léčbu závislostí atd.).

Pojem psychiatrie (*psýchiatria*) je odvozen z řeckých slov *psýchē* – duše, psychika a *iātreiā* – lékařství.

PSYCHOLOGIE je věda zabývající se psychologickými aspekty lidského bytí – chováním, myšlením, motivací, prožíváním, city atd. Je opět oborem s teoretickým i praktickým zázemím. V podobě klinické psychologie je přímo spojena se zdravotnictvím a je rovněž součástí zdravotnické péče.

Pojem psychologie (*psýchologia*) vznikl z řeckých slov *psýchē* – duše a *logos* – nauka.

Obecně lze **psychologické disciplíny** dělit na **teoretické** (akademické), které vytvářejí základní znalostní bázi, a disciplíny **aplikované** (praktické), které jsou aplikací do praktických oblastí života (zdravotnictví, práce, rodiny, sportu, školství a jinde).

Psycholog je absolventem jednooborového magisterského studia psychologie na filozofické fakultě (u nás s titulem Mgr. nebo následně PhDr. před jménem), který se profesně zabývá psychologií. Rovněž psycholog se může specializovat v jednotlivých psychologických oborech a pokračovat v dalším vzdělávání a kariéřním růstu (formou atestace z klinické psychologie, doktorandského studia apod.).

Je zřejmé, že náplň psychologie, psychopatologie a psychiatrie se prolíná a překrývá v mnoha aspektech. Z profesního hlediska psychiatrii studuje a zabývá se jí lékař (psychiatr). Psychopatologii studují a zabývají se jí nejen lékaři, ale také „nelékaři“ – psychologové, sociální pracovníci, pedagogové apod.

V péči o duševně nemocné považujeme **profese psychologů a psychiatrů** nikoli za „nadřazené a podřazené“ (ačkoli může psychiatr například požadovat psychologické vyšetření v rámci diferenciální diagnostiky), ale za **doplňkové**. Každý obor má své specifické pole působení a kompetencí, přičemž v některých oblastech se překrývají a jinde na sebe navazují.

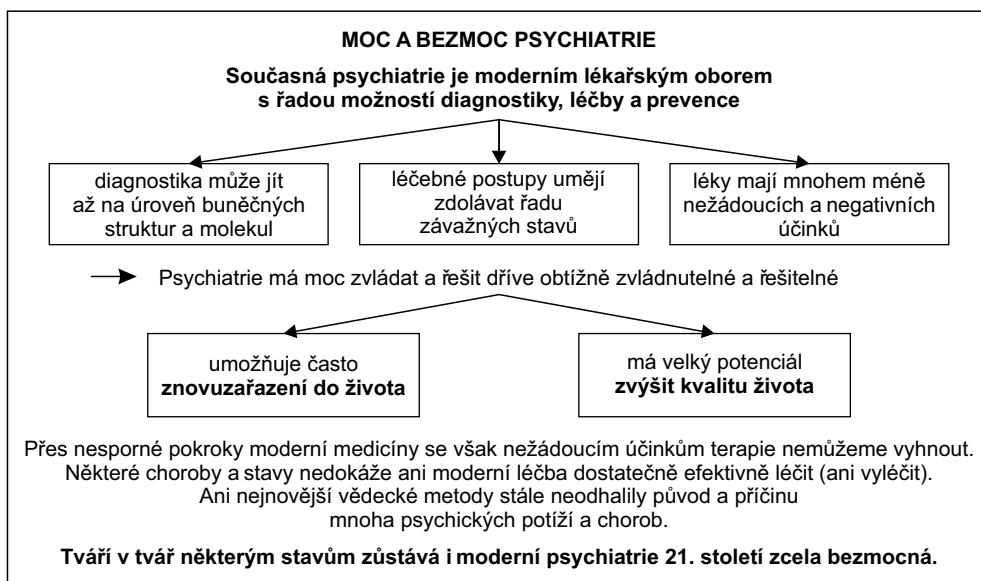
Psychiatr může (a je-li to vhodné, má, a dokonce musí) používat také metody medicínské diagnostiky (např. RTG, CT, laboratorní vyšetření) a biologické léčby (např. předpis léků, aplikace elektrokonvulzí). Psycholog používá naproti tomu pouze psychologické metody a prostředky diagnostiky a terapie (např. ve formě psychodiagnostiky, psychoterapie).

Psychiatr tedy například nemusí umět administrovat a vyhodnocovat psychologické testy (ale měl by se orientovat v jejich závěrech). Psycholog zase nemusí znát dávkování jednotlivých medikamentů (ale měl by se rámcově orientovat v léčích a lékových skupinách).

PSYCHOTERAPIE (které se stručně věnujeme na jiném místě) je oborem, který může praktikovat jak psycholog, tak psychiatr, zdravotní sestra, sociální pracovník apod., ovšem za předpokladu splnění psychoterapeutického vzdělávání (výcviku), vlastní psychoterapie v rámci některého z psychoterapeutických směrů a následné supervize.

V důsledku obrovského rozvoje medicíny ve 20. a 21. století je nemožné, aby jeden odborník obsáhl všechny obory. A tak například o zrak pečuje oftalmolog, o srdce internista, o kůži dermatolog, o klouby revmatolog, o nervy neurolog a o psychiku psychiatr a psycholog.

Zmíněné specializaci se nevyhneme, nicméně nezapomínejme, že v centru naší pozornosti by měl vždy stát celý člověk a že pečujeme především o člověka (až pak o jeho srdce, klouby, svaly, mozek nebo psychiku).

Obr. 1.1 Možnosti a limity současné psychiatrie

Budme si tedy vědomi **možností i limitů**, které současná psychiatrie má. Vyhněme se nezdravým názorovým extrémům přeceňujícím moc psychiatrie na jedné straně a podceňujícím její potenciál na straně druhé. Za vhodné považujeme využít toho, co psychiatrie umí a může nabídnout, ale nechtít od ní vše.

1.3 Čtyři historické mezníky psychiatrie

Miroslav Orel

Duševní nemoci provázejí lidstvo od nepaměti a můžeme říci, že jsou součástí historie lidského rodu. Nevyhýbaly (a nevyhýbají) se inteligentním, bohatým, mocným a vládnoucím ani prostým, nemajetným, slabým a podřízeným.

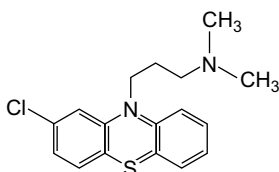
Vysvětlení jejich původu a příčin, přístup k jejich nositelům či léčbě však v historii mnohdy stály na zcela nepatřičných a tristně mylných základech. Duševně nemocní byli v minulosti nezřídka bití a týráni, vyobcováváni a izolováni, mučeni, vězněni, či dokonce velmi krutě zabíjeni. Mnoho „léčebných metod“ nepřinášelo úlevu, ale nevýslovná muka a utrpení – vzpomeňme například „očistění“ upalováním na hranici, novodobé vyvolávání kómat pomocí aplikace inzulinu či „ozdravné“ dlouhodobé koupele v ledové vodě (respektive topení).

Není bez zajímavosti, že oproti evropskému přístupu k duševně nemocným v minulosti jednoznačně vynikaly přístupy arabského světa – první útulek pro duševně choré zde byl vybudován již v 7. století. A sám slavný arabský lékař Ibn Síná (známý jako Avicenna) se mimo jiné věnoval také léčbě duševně nemocných.

Celé téma historie (zahrnující odhalení a objevy i omyly a přehmaty našich předků) je nesmírně široké a nepochybně také poutavé. Vzhledem k omezenému rozsahu a snaze přinést pouze přehled stručných informací se omezíme na čtyři významné mezníky, které jsou mnohými pokládány za „revoluce v psychiatrii“:

- **První mezník psychiatrie** (první psychiatrická revoluce) je spojen s myšlenkou, že duševní nemoci mají medicínské příčiny. Hlavním nositelem této myšlenky byl profesor lékařské fakulty v Kolíně nad Rýnem Johannes Weyer (1515–1588). Jak tomu bylo v minulosti také v případě jiných idejí či objevů, i tyto převratné myšlenky byly na dlouhou dobu zatlačeny do pozadí.
- **Druhý mezník psychiatrie** (druhá psychiatrická revoluce) je zasazen do období francouzské revoluce, konkrétně do roku 1792, kdy Philippe Pinnel (1755–1826) snímá řetězy padesáti duševně nemocným, kteří byli vězněni společně se zločinci a trestanci.
- **Třetí mezník psychiatrie** přinesly myšlenky a práce Sigmunda Freuda (1856–1939). Pozornost zaměřil na nevědomé procesy, psychické obranné mechanismy a možné příčiny duševních nemocí skryté v hloubi lidské psychiky. Vliv Sigmunda Freuda na pochopení, diagnostiku, klasifikaci i léčbu duševních nemocí je nesporný – řada přístupů i psychotherapeutických směrů v dalším období se objevila právě v návaznosti na Freudovy názory jako jejich rozšíření a obohacení nebo naopak popírání a odmítání. Freudův přínos je tak mnohými (podle mého názoru zcela právem) pokládán za třetí psychiatrickou revoluci.

- **Čtvrtý mezník psychiatrie** (čtvrtá psychiatrická revoluce) souvisí se zavedením psychofarmak do léčby duševně nemocných. Zapadá do poválečného rozvoje v padesátých letech 20. století. Prvním psychofarmakem, které bylo užito v léčbě psychiatrických pacientů (konkrétně při léčbě bludů a halucinací u schizofrenie) byl chlorpromazin. Poprvé byl syntetizován v roce 1952 a od jeho zavedení do praxe v roce 1956 začíná **éra psychofarmakoterapie** – tedy použití farmak jako prostředku léčby psychických nemocí a stavů.

Obr. 1.2 Chemická struktura chlorpromazinu – prvního syntetizovaného a užívaného antipsychotika

1.4 Náplň obecné a speciální psychopatologie a psychiatrie

Miroslav Orel

Psychopatologie a psychiatrie jako obory čerpají z řady disciplín teoretických i praktických. I když je z didaktických a praktických důvodů dělíme na obecnou a speciální část, ve svých náplních se doplňují, prolínají a navazují na sebe.

Mohli bychom říci, že obecná část psychopatologie vytváří určitý bazální základ, ze kterého pak vychází speciální část oboru.

Poznámka: Můžeme se setkat s užším vymezením pojmu psychopatologie, které psychopatologii bere jako jednu ze součástí lékařského oboru psychiatrie. V tomto pojetí psychopatologie zahrnuje pouze popis chorobných symptomů a syndromů jednotlivých oblastí psychiky. V naší knize se přidržíme širšího pojetí, které psychopatologii vnímá jako komplexní a širokou nauku o chorobách lidské psychiky a zahrnujeme sem také možnosti diagnostiky, léčby či rehabilitace. Psychiatrii pojmáme jako striktně lékařskou disciplínu. Jinými slovy, psychopatologií se může zabývat psycholog, psychiatr či jiný lékař, pedagog, speciální pedagog apod., zatímco psychiatrie v tomto pojetí je jako lékařský obor vyhrazena pouze lékařům.